

הצעה לפתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה 70%

מועד חורף תשפ"א 2021

סמל שאלון 261

הפתרון נכתב על ידי

אור עמית, רועי אדחוח ואילון אדן

מצוות מורי רשת החינוך אנקורי

המורים שפתרו את הבחינה מחכים לכם פה

www.ankori.co.il/ask

חלק א' – פרק ראשון – מלחמת העולם השנייה והשואה

1. נאציזם – אידאולוגיה ומעשה

א. אחד מעקרונות האידאולוגיה הנאצית הבאים לידי ביטוי בקטע הוא **תורת הגזע**. זהו עיוות תורתו המדעית של צ'ארלס דארווין, העוסקת בתהליך 'הברירה הטבעית'. דארווין טען כי בטבע המינים החזקים, שמסתגלים לתנאי החיים – שורדים, והחלשים נכחדים. בין המינים מתקיימת מלחמת קיום מתמדת – על שטח, על מזון ועוד.

למפלגה הנאצית היה חשוב לתת תוקף מדעי לאידאולוגיה הנאצית, על מנת להשריש אותה בהצלחה בציבור הגרמני וכדי שעקרונותיה יתפסו כ'אמת'. הנאצים הפכו את תורתו של דארווין ל-'דארוויניזם חברתי' – גם בין בני האדם מתקיימת מלחמת הישרדות. המלחמה היא הכרחית, והיא מחסנת את האדם מפני הרעות החולות של העולם. סופה של מלחמה זו יהיה בניצחונם של הגזעים החזקים, ושעבודם והכחדתם של הגזעים הנחותים. לכן הנאצים ראו במלחמה ערך עליון. לפי תורת הגזע כל בני האדם מתחלקים לגזעים שונים. אדם לא יכול לשנות את גזעו במהלך חייו. לכל גזע יש תכונות פיזיות ומנטליות שמאפיינות אותו, והן משותפות לכל בני אותו גזע. תכונות אלו הן מולדות ועוברות בתורשה, לכן לא ניתן להחליפן – כמו שלא ניתן להחליף את הגזע. בנוסף, תורת הגזע קובעת כי ישנה היררכיה של גזעים:

- 'יוצרי תרבות' – הגזע הארי – אלה הם העמים הארים והנורדים, ובראשם הגרמנים. קבוצת גזע זו מתאפיינת ביכולות אינטלקטואליות גבוהות, ולכן רק גזע זה יכול ליצור תרבות בעלת ערך. הם אחראים לכל הרעיונות והיצירה התרבותית של האנושות בכל התחומים (מדע, פילוסופיה וכו'). לכן ראוי שגזע זה ישלוט בעולם, ויוביל את האנושות לעתיד טוב יותר. חובתו של גזע זה היא השמדה ושיעבוד של הגזעים הנחותים.
- 'נושאי תרבות' – העמים הסלאבים – פולנים, רוסים ועוד. לגזע זה אין מספיק יכולת שכלית כדי ליצור תרבות, אלא רק לחקות את תרבות הגזע הארי. מכאן שתפקיד גזע זה הוא לשרת את הגזע הארי העליון בעבודות פיזיות בסיסיות.
- 'הורסי תרבות' – שחורים, צוענים ויהודים. אלה הם גזעים ללא יכולת אינטלקטואלית בכלל, והם מדרדרים את האנושות. בתוך כך, היהודים הוגדרו כ'תת-גזע', התחתית של התחתית. היהודים הם קבוצת הגזע המסוכנת ביותר משום שהיא שואפת להרוס את הסדר הקיים בעולם ולהחריב את המין האנושי. היהודים לא מסוגלים לייצר דברים חיוביים, אלא רק שליליים. כל דבר שהם עושים הוא מזיק ופוגע לאנושות. לכן יש להשמידם.

עיקרון זה בא לידי ביטוי בקטע בכך שכדי להתקבל לתנועת הנוער ההיטלראי, יש להצטייד ב'תעודה המעידה על מוצאו הארי, תעודה המעידה על בריאות תורשתית, תעודה על מוצא ארי צריכה לכלול מידע על ההורים והסבים מצד האם והאב'. לפי תנאי קבלה אלה, רק בני הגזע הארי, שיוכיחו שהם אכן כאלה ושהם בריאים ומשפחתם בריאה, יוכלו להיות חלק מתנועת הנוער. מי שאינו עומד בסטנדרטים של הגזע הארי, לא ראוי לקחת חלק בתנועת הנוער.

קטע המקור שבחרתי, המבטא את עיקרון תורת הגזע, הוא קטע מספר 3 בעמוד 70 בספר "נאציזם, מלחמה ושואה" מאת יגאל משעול, הוצאת היי סקול. קטע זה מכיל דברים מספריו של היטלר, והוא עוסק בין היתר בתורת הגזע. ניתן לראות עיקרון זה בקטע שבחרתי במילים: "כל גילויי התרבות האנושית, כל תוצרי האומנות, המדע והטכנולוגיה שאנו רואים לפנינו היום הם תוצרי הכמעט בלעדיים של יכולות היצירה של האדם הארי". בדוגמה זו, ניתן לראות כי היטלר מייחס את כל הקידמה האנושית ליכולתו הייחודית של הגזע הארי ליצור תרבות בעלת ערך, שכן גזע זה הוא עליון לשאר הגזעים.

דוגמה נוספת לעיקרון תורת הגזע בקטע שבחרתי ניתן לראות במילים: "בני הגזעים הנחותים הפכו לכלי העבודה הראשוניים ששירתו את התרבות המתפתחת...". בדברים אלה היטלר מתאר את תפקיד המשרתים, אותו מייעדת תורת הגזע לגזעים הסלאבים. אלו הם גזעים נחותים, שצריכים לשרת את הארים, על מנת שיוכלו ליצור תרבות בעלת ערך.

ב. עיקרון נוסף באידאולוגיה הנאצית היה **שלילת אידאולוגיות אחרות**. האידאולוגיה הנאצית שללה את הדמוקרטיה והקומוניזם כיוון שהיו תפיסות עולם מנוגדות לה. הדמוקרטיה שמה במרכז שוויון זכויות בין כל האזרחים במדינה. רעיון זה מנוגד לנאציזם, לפיו אין שוויון בין בני האדם – יש גזעים נחותים וגזעים עליונים. בנוסף, הדמוקרטיה היא משטר חלש ולא יעיל, שכן כוחו של השליט מוגבל מאוד ועליו להתפשר עם שותפיו. רעיון זה מנוגד לעיקרון המנהיג של הנאציזם – מנהיג אחד.

הקומוניזם, המכונה גם בולשביזם, שם במרכזו שוויון בין כל בני האדם, ושואף לחברה שוויונית ללא מעמדות וללא לאומים. רעיון זה מנוגד לנאציזם, לפיו אין שוויון בין בני האדם – יש גזעים נחותים וגזעים עליונים. בנוסף, הקומוניזם סותר את עקרון ה'פולק הגרמני' לפיו העם הגרמני הוא מיוחד. הנאצים ראו בקומוניזם חלק מהמזימה היהודית להשתלטות על העולם, ולכן יש לעצור אידאולוגיה זו בכל מחיר.

אחד הצעדים שנקטו הנאצים בשנים 1933-1938 למימוש עיקרון זה היה חקיקת '**חוק ההסמכה**'. במרס 1933, התקיימה הצבעה על 'החוק לביטול מצוקת העם והרייך', או 'חוק ההסמכה'. במסגרת חוק זה סמכויות החקיקה עוברות מהפרלמנט ומהמחוזות השונים של גרמניה לממשלה. הממשלה יכולה לחוקק חוקים שנוגדים את החוקה הגרמנית.

צעד זה מימש את שלילת הדמוקרטיה, בכל שלמעשה הוביל לביטול הפרדת הרשויות וריכוז סמכויות החקיקה בידיו של היטלר, הכול במסווה של חוקיות ודמוקרטיה. חוקת ויימאר לא בוטלה בזמן המשטר הנאצי, ו-'חוק ההסמכה' אושר מחדש מדי כמה שנים.

צעד נוסף למימוש שלילת האידאולוגיות האחרות היה **חוק סילוק המפלגות**. ביולי 1933 היטלר סילק מהרייכסטאג את כל המפלגות. נחקק חוק שקבע כי המפלגה הנאצית היא המפלגה החוקית היחידה, ונאסר להקים מפלגות חדשות. בכך נפגעה הדמוקרטיה בגרמניה, שכן לא היה עוד מקום לריבוי דעות בפרלמנט, וכן סולקה מהדרך היריבה הגדולה ביותר של המפלגה הנאצית – המפלגה הקומוניסטית.

2. הגטאות

א. הרב ניסנבוים מגטו ורשה אמר כי "זוהי שעה של קידוש החיים ולא של קידוש השם במוות. לפני דרשו האויבים את הנשמה, והיהודי הקריב את נשמתו על קידוש השם. עתה דורש הצורך את הגוף היהודי, וחובה על היהודי להגן עליו, לשמור על חייו". כלומר, על היהודים להיאבק ככל יכולתם כדי לשרוד פיזית ונפשית, אך גם לשמור על צלם אנוש.

אחד מהמקורות החזותיים הממחישים את רעיון הקידוש החיים הוא תמונה של חדר האוכל בבית היתומים של יאנוש קורצ'ק, בספר הלימוד "נאציזם, מלחמה ושואה" מאת יגאל משעול, הוצאת היי סקול, עמוד 196. בתמונה ניתן לראות ילדים רבים אסופים יחד בחדר האוכל של בית היתומים, אותו ניהל יאנוש קורצ'ק. בגטאות היו מספר אנשים וארגונים שסייעו ליהודים, בין היתר על ידי הקמת מטבחים ציבוריים, מרפאות וגם בתי יתומים. היתמות הייתה רבה בגטו לאחר מותם של ההורים בעקבות תנאי החיים בגטו. בתי יתומים אלה מהווים דוגמה למימוש רעיון "קידוש החיים" משום הילדים היתומים לא הופקרו לגורלם. החברה היהודית לקחה עליהם אחריות, גם בשעת משבר אישית, וסיפקה להם מסגרת משפחתית חלופית, ושמרה על אנושיותם.

ב. שני המקורות שלפני מתארים את מרד גטו ורשה. קטע המקור הראשון מתאר את המרד מנקודת מבטו של הגנרל שטרופ, מפקד האס-אס והמשטרה במחוז ורשה. הקטע המקור השני מתאר את המרד מנקודת מבטו של מרדכי אנילביץ', יהודי שהיה מפקד מרד גטו ורשה. למרות ששני הקטעים מתארים את אותו אירוע, יש ביניהם מספר הבדלים:

- דימוי המורדים: גנרל שטרופ מתאר את המורדים היהודים כפחדנים וכפושעים. ניתן לראות זאת בקטע במילים: "את בתחילה ניתן עוד ללכוד את היהודים, שבעצם הם מוגי לב מטבעם, בהמוניהם – הרי שבמחציתה השנייה של האקציה הגדולה קשתה יותר ויותר תפיסתם של היהודים והבאנדיטים [פורעי חוק]". הגנרל שטרופ רואה את היהודים כפחדנים מטבעם, משום שזו תכונה המאפיינת את הגזע שלהם, ואת חברי המחותרות הוא מתאר כפורעי חוק, ככאלה שמפריים את הסדר בגטו. לעומתו, אנילביץ' מתאר את המורדים כגיבורים ואמיצים. ניתן לראות זאת בקטע במילים: "הייתי עד ללחימה מופלאה ומלאת גבורה של הלוחמים היהודים". בדבריו, אנילביץ' ראו במעשה המרד כגבורה, גם אם הוא נידון לכישלון. עצם העובדה שהיהודים מתקוממים כנגד הגרמנים היא מעשה אמיץ שראוי לשבח.

• דרך הצגת תוצאות המרד: הגנרל שטרופ רואה בתוצאות המרד כישלון של היהודים. ניתן לראות זאת בקטע במילים: "רק על ידי הפעלה מתמדת ובלתי נלאית של כל הכוחות הצלחנו לתפוס בסך הכול 56065 יהודים או להשמידם בוודאות. למספר זה יש להוסיף את היהודים שנהרגו בשעת הפיצוצים, שרפות וכו'..." בדבריו, שטרופ מתייחס להצלחת הגרמנים להפעיל את כוחם הצבאי ולדכא לחלוטין את המרד, תוך לכידה והשמדה של עשרות אלפי יהודים. שטרופ כלל לא מתייחס להצלחה של היהודים להסב נזק לגרמנים. לעומתו, אנילביץ' מתאר את תוצאות המרד כהצלחה מסחררת של המורדים. ניתן לראות זאת בקטע במילים: "אני מרגיש שמתרחשים דברים גדולים והדבר אותו העזנו לבצע ערכו רב ועצום..." בדבריו, אנילביץ' מכיר בגודל המעשה של המרד בגטו, גם הוא יחוסל בסופו של דבר, כפי שאכן קרה. עצם ההתנגדות של היהודים בגטאות לנאצים הוא ניצחון מבחינתו.

אחת הסיבות להבדלים אלה היא הגדרת מטרות המרד. שטרופ התייחס למרד כמערכה צבאית, בה יש מנצח ומפסיד, מי שהרג יותר חיילי אויב ומי שהשתלט על עמדות הלחימה. מבחינת שטרופ, מטרת המרד הייתה סילוק הגרמנים מהגטו, דבר שלא הושג בזכות היתרון הצבאי של הגרמנים, שדיכאו את המרד.

לעומתו, אנילביץ' התייחס למרד כמעשה מעורר השראה, ככזה שישאיר מופת לדורות הבאים וישמור על כבודו של העם היהודי. לאנילביץ' ולשאר המורדים היה ברור שלא יוכלו לנצח צבאית בקרב זה, אך יוכלו להוכיח את גבורתם של היהודים, מה שאכן עשו.

3. מדיניות גרמניה כלפיה יהודים בארצות הכיבוש ובאזורי השפעה שלה

א. לקשר בין פלישה גרמניה לברית המועצות ובין תחילת הרצח ההמוני של היהודים יש הסברים שונים. אחד מהסברים אלה הוא **המלחמה האידאולוגית נגד הבולשביזם**. היטלר יצר חיבור בין האידאולוגיה הקומוניסטית ליהודים, והאשים את היהודים בהפצת אידאולוגיה זו כניסיון לשלוט בעולם. היטלר היה נחוש להכחיד את ה-'מחלה' היהודית-קומוניסטית, שבאה לידי ביטוי בצורה קיצונית במשטר הקומוניסטי של ברה"מ, על ידי השמדת היהודים. כשבועיים לפני הפלישה, היטלר העביר לוורמאכט את "פקודת הקומיסרים", לפיה על הצבא לחסל את כל מי שמפיץ קומוניזם - קציני הצבא האדום, ויהודים-קומוניסטים, כלומר כל יהודי ברית המועצות. מקור אחד המבסס הסבר זה הוא קטע מספר 4 – ההיסטוריון איאן קרשו על ההחלטה להשמיד יהודים, מתוך ספר הלימוד "**נאציזם, מלחמה ושואה**" מאת יגאל משעול, הוצאת היי סקול, עמוד 227. ניתן לראות הסבר זה בקטע במילים: "המטרה האידאולוגית למחוק את 'הבולשביזם היהודי' עמדה במרכז, ולא בשוליה, של מה שתוכנן בכוונה תחילה להיות 'מלחמת השמדה'". בדבריו, ההיסטוריון איאן קרשו תומך בהסבר של המלחמה האידאולוגית של היטלר נגד הקומוניזם. קרשו טוען שהמטרה העיקרית של ההשמדה היהודית עם הפלישה הנאצית לברית המועצות הייתה לחסל את היהודים והבולשביזם (קומוניזם).

ב. היסטוריונים טוענים שקורות יהודי צפון אפריקה בזמן מלחמת העולם השנייה הם חלק משואת העם היהודי. עובדה היסטורית אחת התומכת בטענה זו, שמופיעה בקטע, היא שהמדיניות האנטישמית בצפון אפריקה דמתה מאוד למדיניות האנטישמית באירופה. ניתן לראות עובדה זו בקטע במילים: "דיברנו על זה, ונתברר שבג'אדו היה מחנה ריכוז שהקימו האיטלקים, במיוחד ליהודים מבנגזי, ובנוסף לזה ליהודים מליביה ומטריפוליטניה [אזורים בלוב], שבזמן שהגרמנים היו בבנגזי הביאו אותם למחנה ריכוז זה". על פי התיאור של ד"ר מרדכי חן, התגלה בצפון מחנה ריכוז עבור יהודים, לשם העבירו הנאצים יהודים מרחבי לוב במהלך תקופת הכיבוש הגרמני. שימוש דומה נעשה במחנות ריכוז במסגרת המדיניות האנטי-יהודית באירופה.

עובדה היסטורית נוספת התומכת בטענה שקורות יהודי צפון אפריקה בזמן מלחמת העולם השנייה הם חלק משואת העם היהודי, שמופיעה בקטע היא התנאים ששררו במחנה הריכוז בג'אדו. ניתן לראות עובדה זו בקטע במילים: "התמותה שם הייתה גבוהה. בזמן שאני הייתי שם, מתו ארבעה-שישה אנשים. במחנה שרר מצב של חוסר תזונה מוחלט, חוסר מים...". בדבריו של ד"ר מרדכי חן ניתן לראות ביטוי לתנאים הקשים ששררו במחנה הריכוז בג'אדו, בדומה למחנות אחרים ולגטאות באירופה, שהובילו לתמותה גבוהה בקרב האסירים. עובדה זו מראה כי כוונת ההשמדה העקיפה שהייתה נוכחת בגטאות באירופה הייתה נוכחת גם במחנות הריכוז בצפון אפריקה.

חלק ב'

פרק שני – לאומיות וציונות

4. מקור – לאומיות ותוכנית אוגנדה

א. ישנם מספר מאפיינים המלכדים את בני אותו הלאום. אחד מהם הוא **שפה**. לכל לאום צריכה להיות שפה אחת משותפת. השפה המשותפת מגבשת ומאחדת את בני הלאום, ומייחדת אותם מבני לאומים אחרים. כל בני הלאום מדברים באותה השפה והיא מעניקה לכל עם זהות לאומית נפרדת שלו וגאווה לאומית. בנוסף השפה המשותפת משמשת ככלי להעברת הרעיונות הלאומיים בין בני הלאום.

מאפיין מלכד נוסף הוא **תרבות משותפת**. התרבות המשותפת של הלאום כוללת עבר משותף, מוצא משותף, מנהגים ומסורות משותפים. התרבות המשותפת מלכדת את הלאום, מבטאת את הערכים המשמעותיים עבור הלאום ומייחדת את הלאום מלאומים אחרים. עוד מאפיין מלכד הוא **השאיפה לעצמאות במולדת**. המולדת היא השטח בו נולד הלאום ובו נוצרה ההיסטוריה של הלאום. בני הלאום רוצים לחזור למולדת ולקיים בה מדינה ריבונית לאומית. שאיפה זו מלכדת את בני הלאום והמולדת מהווה מוקד הזדהות משותף.

בדבריו של ז'בוטינסקי במקור ניתן לראות את התרבות המשותפת, במילים: "ההיסטוריה של עם ישראל מתחילה ומסתיימת בארץ ישראל, ואילו כל אשר בא אחרי כן לא היה אלא מה שעמים אחרים עוללו ליהודים". בדברים אלה מציג ז'בוטינסקי את העבר המשותף של העם היהודי, המלכד אותו יחד. מתקופת העצמאות בארץ ישראל, ועד לחיים תחת עמים אחרים. כמו כן, בדבריו של ז'בוטינסקי במקור ניתן לראות גם את השאיפה לעצמאות במולדת, במילים: "מסלול זה יוכל להגיע אל קיצו רק בארץ ישראל". בדברים אלה, ז'בוטינסקי מציג שאיפה בלתי מתפשרת לסיים את הנדודים של עם ישראל במולדתו בלבד – ארץ ישראל.

ב. תכנית אוגנדה עוררה פולמוס קשה בין נציגי הקונגרס. היו רבים, ביניהם הרצל, שתמכו בתוכנית אך רבים, כמו אחד העם ומנחם אוסישקין, התנגדו לה. המתנגדים העלו מספר נימוקים לעמדתם. אחד מהם היה שהתיישבות שאינה בארץ ישראל מהווה בזבוז כספים של התנועה הציונית, שתדחה את ההתיישבות בארץ ישראל. ניתן לראות זאת בקטע במילים: "חבל לוותר על ההתחלות שנוצרו באוגנדה, הושקעו כספים ומאמצים, ועתה יהיה כל זה לזרים". בדברים אלה, ז'בוטינסקי טוען כי אם תתחיל התיישבות באוגנדה, בה יושקעו כספים ומשאבים אדירים, ולאחר מכן יעזבו היהודים לארץ ישראל, כל ההשקעה תרד לטמיון. נימוק נוסף של המתנגדים לתוכנית אוגנדה הוא היעדר הזיקה בין העם היהודי לאוגנדה. ליהודים יש זיקה לארץ ישראל בלבד (המולדת), ואין ללאום היהודי כל קשר לאפריקה. ניתן לראות נימוק זה בקטע במילים: "מסלול זה יוכל להגיע אל קיצו רק בארץ ישראל. אם נסור ממסלול זה – נרד מפסי ההיסטוריה". לטענת ז'בוטינסקי בדברים אלה, לעם היהודי יש קשר היסטורי רק לארץ ישראל, ואל לו לנסות לאמץ מולדת חדשה, שאינו קשור אליה.

ג. הרצל נימק את תמיכתו בתוכנית אוגנדה בכמה טיעונים. אחד מהם היה ההכרה בעם היהודי. עצם קבלת השטח להתיישבות לאומית-יהודית מהווה הכרה של בריטניה בלאום היהודי ובזכויותיו הלאומיות. זוהי הזדמנות שלא תחזור על עצמה, ואסור לסרב לה. בנוסף, הרצל טען כי יהודי רוסיה זקוקים לימקלט לילה. הרצל חשש לגורל יהודי רוסיה שנמצאים בסכנת חיים וטען שאוגנדה היא פתרון זמני ומהיר להצלת יהודי רוסיה. מוקדם יותר באותה השנה התרחש פוגרום קשה בקיישינב (נמצאת בסרביה של היום), מה שהמחיש עוד יותר את מצוקת היהודים במזרח אירופה. לבסוף, הרצל הדגיש לאורך כל הקונגרס כי אוגנדה אינה תחליף לארץ ישראל. הרצל טען כי התיישבות לאומית-יהודית באוגנדה תאפשר לעם היהודי להתנסות בריבונות עצמאית לקראת הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל.

5. הלאומיות באירופה ובארץ ישראל

א. התמורות שחלו באירופה במאה ה-19 בתחומי התחבורה, התקשורת, החינוך והתרבות סייעו להפצת הלאומיות. אחת התמורות בתחום התחבורה הייתה **המצאת הרכבת**. הרכבת צמצמה את הזמנים הנדרשים לנוע בין חלקי המדינה השונים, וסייעה לתנועות הלאומיות ליצור אחדות ושותפות בין בני אדם שחיו במרחקים גדולים זה מזה. בנוסף מסילות הברזל יצרו קשרים מסחריים בין האזורים השונים שחיו בהם בני הלאום והפכו את הכלכלה ממקומית ללאומית.

בתחום התקשורת התפתחותם של אמצעי התקשורת השונים, כגון **טלפון ורדיו**, סייעו לתנועות הלאומיות בהפצת התרבות הלאומית למרחקים ארוכים ולכמות גדולה יותר של אנשים.

ב. ביישוב היהודי חלו מספר תמורות בשנים 1882-1914, בתחומים שונים. בתחום הביטחון, הוקם ארגון 'השומר'. לאור כישלונם של השומרים הבדואים והצירקסים, בשנת 1906 נפגשו שבעה צעירים ביפו וייסדו את ארגון השמירה החשאי 'בר גיורא'. לאור הצלחתם של חברי 'בר גיורא' בשמירה על חוות סג'רה שבגליל, בשנת 1909 הוחלט על הקמת ארגון שמירה חדש וגלוי בשם 'השומר' אשר ידאג לביטחון המושבות. ארגון 'השומר' קיבל אישור רשמי מהשלטונות העות'מאנים, שלא יכלו לספק בעצמם שמירה למושבות.

ארגון 'השומר' סייע לקידום הלאומיות היהודית בשתי דרכים עיקריות. האחת היא הגשמת רעיון **'כיבוש השמירה'**. ארגון 'השומר' ביקש לבטל את תלות המושבות בשמירה הערבית, ולהפוך את היהודי הגלתי ליהודי השומר על עצמו ועל מולדתו.

דרך נוספת בה סייע ארגון 'השומר' לקידום הלאומיות היהודית הייתה הגשמת רעיון **'כיבוש העבודה'**. אנשי ארגון 'השומר' ראו בעצמם שותפים למפעל הציוני ופעלו גם בתחום העבודה על ידי הקמת 'גדוד העבודה'. כל חבר בארגון 'השומר' התחייב לעבוד שנה אחת לפחות בחקלאות. בנוסף, אנשי 'השומר' דרשו מהמושבות להעסיק כמות מסוימת של פועלים עבריים במושבות, כתנאי לקבלת שירותי שמירה מהארגון.

תמורות נוספות חלו בתחום החינוך, ביניהן הקמתם של בתי ספר עבריים והקמת הסתדרות המורים. עם תחילת העלייה הציונית, החלו לקום בארץ מוסדות חינוך עבריים ראשונים. עד 1914 הוקמו כשלושים בתי ספר עבריים, והמורים לימדו בעברית וקידמו חינוך לאומי. בשנת 1887 הוקם בית הספר היסודי 'חביב' בראשון לציון, ובו לימדו רק בעברית. בשנת 1906 הוקם ביפו התיכון העברי הראשון – 'הגימנסיה'. עם הקמתה של תל אביב ב-1909, עברה 'הגימנסיה' אליה ונקראה 'גימנסיה הרצליה'. אל הגימנסיה הגיעו תלמידים מכל רחבי הארץ, ואף תלמידים מרוסיה שביקשו לקבל חינוך עברי.

בתי הספר העבריים קידמו את הלאומיות בכך שסייעו בהנחלת השפה העברית, ובנוסף לימדו שיעורים בנושא הכרת ארץ ישראל ומולדת, וקיימו טיולים רבים להכרת הארץ ולחיבור אליה. על מנת לקדם עוד יותר את החינוך העברי, בשנת 1903 הוקמה 'הסתדרות המורים'. ההסתדרות איגדה את המורים העבריים בארץ, וסייעה להם במאבק להנחלת השפה העברית במערכת החינוך בארץ. 'הסתדרות המורים' פיתחה תוכניות לימודים בעברית, ופעלה בשיתוף עם 'הוועד ללשון העברית'.

6. התנועות הלאומיות – מטרות והגשמה

א. במהלך המאה ה-19, קמו באירופה תנועות לאומיות שונות, אך לרובן היו מטרות דומות:

- **יצירת תרבות לאומית אחידה**, הפצתה לבני הלאום וגיבוש הלאום סביבה.
- **גיוס ההמונים למאבק לאומי** למען שחרור המולדת משלטונות זרים או מלוכניים.
- **הקמת מדינת לאום עצמאית** שתבטיח את ריבונות העם ותמנע את עריצות השלטון, וכן תבטיח את קיומן של זכויות אדם טבעיות.

התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19 פעלו בשתי דרכים עיקריות להגשמת מטרותיהן. אחת מהן הייתה **פעילות פוליטית להקמת מדינת לאום**. רוב התנועות הלאומיות התמודדו עם מצב מדיני בעייתי, בו הלאום נשלט על ידי אימפריה גדולה, שלטון זר או שהלאום היה מפוצל במדינות קטנות. התנועות הלאומיות פעלו בדרכים שונות לגיוס ההמונים למאבק עממי נגד השלטונות הזרים. ההמונים יצאו לרחובות וניסו לבצע מהפכות, אך לרוב אלה כשלו. לאחר כישלון המהפכות העממיות, פנו התנועות הלאומיות לעזרה צבאית ומדינית של גורמים פנימיים או של מדינות אחרות נגד השלטונות הזרים.

דרך נוספת להגשמת המטרות הייתה **טיפוח תודעה לאומית**. התנועות הלאומיות הונהגו על ידי קומץ אנשי מעמד הבורגנות, ורוב העם לא היה שותף להן. על מנת לאחד את ההמונים תחת התנועות הלאומיות, פעלו מנהיגיהן לגיבוש זהות לאומית אחת על בסיס התרבות הקיימת. אנשי התנועות הלאומיות אימצו את סמלי התרבות שהיו מוכרים להמונים, והפכו אותם לסמלים לאומיים. את התרבות הלאומית החדשה הפיצו התנועות הלאומיות באמצעות חינוך לאומי, מחקרים היסטוריים להוכחת העבר המשותף של הלאום, מאפייני תרבות לאומיים ועוד.

ב. ב-02.11.1917 פרסם שר החוץ הבריטי, ארתור גיימס בלפור, הצהרה שמביעה אהדה לציונות, אך אין בה התחייבות ברורה לפעולה בריטית. הצהרת בלפור קידמה את מטרות הציונות בכך שבפעם הראשונה מעצמה גדולה מביעה הכרה בזכויותיהם הלאומיות של היהודים. בנוסף, נוסח ההצהרה תאם למטרת הציונות כפי שמופיעה בתוכנית באזל. המונחים 'בית לאומי', 'ארץ ישראל', 'משפט הכללי' שהיו מונחים מרכזיים בתוכנית באזל, באים לידי ביטוי בהצהרת בלפור. הצהרת בלפור הייתה מסמך היסטורי רשמי עבור התנועה הציונית אותו יכלו להציג בפני מעצמות העולם, וכן לקדם את העלייה לארץ ישראל.

פרק שלישי – המאבק על הקמת מדינת ישראל

7. מקור – היישוב היהודי בארץ ישראל בשנים 1945-1947

א. למאבק ההעפלה לארץ ישראל היו מספר מטרות. אחת מהן הייתה לפתור את בעיית העקורים. רבים מניצולי השואה נותרו חסרי בית, והיה עליהם למצוא מקום מחייה חדש. הנהגת היישוב היהודי ביקשה להעלות לארץ את ניצולי השואה מאירופה כדי לקבל מקלט ולהתחיל את חייהם מחדש.

מטרה נוספת הייתה לחזק את כוחו של היישוב היהודי בארץ ישראל על ידי הגעתם עולים לארץ ולהגדיל את האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל.

בנוסף, האמינו ראשי היישוב כי תיעוד וצילום מדיניות הבריטים כלפי המעפילים, תגרום לגיוס דעת הקהל העולמית לטובת היהודים, ותפעיל לחץ על בריטניה לסיים את המנדט ולבטל את גזירות הספר הלבן המגבילות עלייה והתיישבות.

ניתן לראות את אחת המטרות באה לידי ביטוי בקריקטורה, דרך הסירה קטנה עם דגל ובו מגן דוד עליה, אשר מוקפת בספינות לחימה בריטיות. הספינה מנופפת בדגל היהודי, ועל המטען של הנוסע בסירה כתוב "אושוויץ". הדבר מסמל את הניסיון לפתור את מצוקת העקורים, ששרדו את מחנות ההשמדה ונותרו ללא בית, על ידי עלייתם לארץ ישראל.

ב. לאחר סיום מלחמת העולם השנייה וחסול הנאציזם, ממשלת בריטניה החליטה להשאיר בתוקף את גזירות 'הספר הלבן', למרות חילופי השלטון בבריטניה ולמרות זוועות השואה שעברו על העם היהודי. אנשי היישוב היהודי הבינו כי אין טעם להמשיך ולשתף פעולה עם ממשלת בריטניה בתחומי הביטחון והמודיעין, ויש לפתוח במאבק צבאי נגדה. במסגרת מאבק זה, שלוש המחטרות הגדולות שפעלו בארץ באותה התקופה: האצ"ל, הלח"י וה'הגנה', החליטו לשתף פעולה נגד הבריטים. שיתוף פעולה זה החל בנובמבר 1945 ונודע בשם 'תנועת המרי העברי'.

לדעתי, פעולות תנועת המרי העברי השפיעו על ההחלטה של בריטניה להעביר את שאלת ארץ ישראל לאו"ם. אחת מפעולות תנועת המרי העברי הייתה 'ליל הגשרים'. על מנת לשבש את אורח החיים בא"י תחת השלטון הבריטי, 'תנועת המרי העברי' החליטה לנתק את א"י משכנותיה. ביוני 1946 יחידות של הפלמ"ח תקפו אחד-עשר גשרים המחברים את ארץ ישראל עם שכנותיה. עשרה גשרים פוצצו בהצלחה ללא נפגעים. בהתקפה שנערכה באזור אכזיב נתקל כוח הפלמ"ח בצבא הבריטי. כתוצאה מכך 14 לוחמי פלמ"ח נהרגו והגשר נפגע חלקית.

פעולה זו ופעולות צבאיות נוספות גרמו לבריטניה להשקיע עוד משאבים ולשלוח כוחות נוספים לארץ ישראל, דבר שהכביד עליה כלכלית. בריטניה הייתה במצב כלכלי רע, והיא השקיעה משאבים רבים בשיקום המדינה ובקליטת החיילים המשוחררים. משום כך, בריטניה רצתה לסיים את המנדט על ארץ ישראל, אך לא רצתה להיתפס כחלשה בעיני העולם, ולכן העבירה את שאלת א"י לאו"ם.

8. החלטת האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947

א. לברית המועצות מספר שיקולים לתמיכה בתוכנית החלוקה בהצבעה באו"ם בכ"ט בנובמבר. אחד מהם היה המלחמה הקרה. לאחר מלחמת העולם השנייה נאבקו ביניהן בריטניה וארצות הברית על שליטה עולמית דרך אימוץ מדינות חסות (בנות ברית). ברית המועצות הבינה שברגע שבריטניה, בת בריתה של ארצות הברית, תעזוב את ארץ ישראל, היא תוכל לאמץ את ישראל כבת ברית.

שיקול נוסף היה עתיד המדינה היהודית. הסובייטים (ברה"מ) חשבו כי אם יתמכו בתוכנית החלוקה, היהודים בארץ יוקירו להם תודה וישמחו להיות בני ברית של הסובייטים. עוד שיקול היה הזדהות עם סבל העם היהודי. ברית המועצות רצתה לתמוך בעזיבת הבריטים והקמת מדינה ליהודים מתוך הזדהות. הסובייטים, בדומה ליהודים, סבלו גם הם במלחמת העולם השנייה מהתוקפנות הנאצית.

תמיכתה של ברה"מ תרמה להכרעה באו"ם בעד ברית המועצות מכיוון שהיא גרמה למדינות החסות שלה להצביע בעד תוכנית החלוקה. בנוסף, תמיכתה של ברה"מ בתוכנית החלוקה הניעה את ארצות הברית להצביע גם היא בעדה. ארצות הברית, יריבתה הגדולה של ברית המועצות חששה שהמדינה היהודית העתידית תהיה בהשפעת הסובייטים, ולכן גם הם תמכו בתוכנית החלוקה של מדינה יהודית. ארצות הברית הפעילה לחץ גדול על מדינות החסות שלה להצביע גם הן בעד תוכנית החלוקה ועזיבת הבריטים. בזכות כך הושג רוב בהצבעה על תוכנית החלוקה.

ב. תוכנית החלוקה שהתקבלה באו"ם בכ"ט בנובמבר 1947 כללה מספר דברים.

- סיום המנדט הבריטי מהר ככל האפשר, ולא יאוחר מהתאריך 1.8.1948.
- ירושלים תהיה בשליטה בינלאומית בחסות האו"ם.
- חלוקת ארץ ישראל לשתי מדינות – אחת יהודית על 55% משטח הארץ ואחת ערבית על 45% משטח הארץ.

אחד היתרונות של תוכנית זו מנוקדת המבט של היישוב היהודי הייתה ההכרה הרשמית בזכותו של העם היהודי למדינה משלו בארץ ישראל.

אחד החסרונות של תוכנית זו מנוקדת המבט של היישוב היהודי הייתה שירושלים, מרכזו ההיסטורי של העם היהודי, הופרדה משטח המדינה היהודית ונותרה בשליטת האו"ם.

9. מלחמת העצמאות והסכמי שביתת הנשק

א. מלחמת העצמאות הייתה מלחמה על הקמתה וקיומה של מדינת ישראל. עובדה היסטורית אחת התומכת בטענה זו היא שמדינת ישראל הותקפה יום אחד לאחר הקמתה על ידי צבאות ערב. המדינה הצעירה טרם הספיקה להקים את מוסדותיה ואף לא הקימה צבאה מסודר בזמן הפלישה. צבאות ערב, אשר ראו את ישראל כמדינה לא לגיטימית במזרח התיכון שאפו להשמדתה וחלוקת שטחיה ביניהן. למרות זאת, מדינת ישראל שרדה ותוכניתן של מדינות ערב כשלה.

עובדה היסטורית נוספת התומכת בטענה זו היא ניסיונם של ערביי ארץ ישראל למנוע את הקמתה של מדינת ישראל, במהלך השלב הראשון של המלחמה. ערביי ארץ ישראל הטילו מצור על היישובים היהודים בארץ ישראל, וחלקם אף נפלו בשל כך. על מנת להתמודד עם המצור על היישובים המבודדים, ניהלה ההגנה מאבק עיקש על כל יישוב באמצעות שיירות אספקה, שניסו לסייע ליישובים המבודדים להחזיק מעמד.

ב. 'הקו הירוק' הוא קו שביתת הנשק של מדינת ישראל עם מצרים, ירדן, סוריה ולבנון. 'הקו הירוק' משמש כגבולות הזמניים של מדינת ישראל (עד מלחמת ששת הימים) ולא כגבולות קבע. באזור ירושלים העיר חולקה לעיר מזרחית בשליטה ירדנית, ולעיר מערבית בשליטה ישראלית. אזור יהודה ושומרון ('הגדה המערבית') עבר לשליטה ירדנית. באזור הצפון הכנת כולה עברה לידי ישראל, והיא הוכרזה כשטח מפורז עם סוריה. הגבול בין ישראל ולבנון נקבע לפי הגבול הבינלאומי. באזור הדרום כל הנגב נשאר בידי ישראל, אך רצועת עזה עברה לשליטה מצרית. מניע אחד של מדינת ישראל לחתום על הסכמי שביתת נשק היא הרצון לקלוט עלייה. עם הקמת מדינת ישראל החלו להגיע אליה עולים מכל העולם. מדינת ישראל רצתה לרכז מאמצים בארגון עליות וקליטת העולים במדינה, ולצורך כך הייתה חייבת לסיים את הלחימה. מניע אחד של מדינות ערב לחתום על הסכמי שביתת הנשק הוא חששם של המנהיגים הערבים מנפילת משטריהם. מנהיגי מדינות ערב, שתכננו לנצח את ישראל תוך זמן קצר כאשר תקפו ב-1948, לא הצליחו להביס את הישראלים. המלחמה התארכה, ומדינות ערב הוציאו כספים רבים על הלחימה, דבר אשר הוביל למשברים כלכליים. השליטים פחדו שהעמים שלהם יבצעו מהפכה ויפילו את שלטונם, ולכן חתמו על הסכם שביתת הנשק כדי לשקם את מעמדם ואת כלכלתם.

פרק רביעי – סוגיות נבחרות בתולדות מדינת ישראל

10. מקור – היהודים בארצות האסלאם

א. היהודים היו משולבים היטב בחברה העיראקית בזמן שליחת המכתב (8.9.1922). עד שנות השלושים של המאה ה-20, היהודים בארצות האסלאם סבלו מיחס מפלה ומשפיל מצד המקומיים, אך לא בצורה אלימה כמו במזרח אירופה. היהודים קשרו את גורלם עם השלטון הקולוניאלי, שהציע להם שוויון, הגנה ואפשרויות תעסוקה, כתוצאה מכך מעמדם השתפר. יחד עם זאת, ככל שהיהודים התקרבו לשלטון הקולוניאלי, כך התרחקו מהאוכלוסייה המוסלמית המקומית. הדבר הוביל להגברת העוינות כלפיהם. ניתן לראות את שילובם של היהודים בחברה העיראקית בקטע במילים: "היהודים בארץ הזאת [עירק] תופסים מעמד חשוב. הם מהווים שליש מאוכלוסיית הבירה ותופסים חלק גדול של סחר הארץ ומייצגים שיעור יותר גדול של משכילים מאשר המוסלמים". על פי המתואר בקטע, היהודים בעיראק שגשגו בתחום המסחר, וכן היו משכילים מאוד.

את ההתנכלות והדחייה של היהודים על ידי החברה המוסלמית ניתן לראות בקטע במילים: "במצב העדין הזה, לא יכול היהודי להגן על צדקתו, אלא אם יוכיח נאמנות בלתי מעוררת לארצו ולהימנע היטב מכל מעשה שיכול להתפרש שלא כהלכה". היהודים נאלצו להוכיח שוב ושוב את נאמנותם לעיראק, אחרת היו סופגים השפלות ובוז, ונתפסים כבוגדים בארצם. בנוסף, בתקופה זו חלה עלייה בפעילות הציונית בארצות האסלאם, בתוך כך גם בעיראק. היהודים היו נתונים במלכוד בין נאמנות למולדתם, לבין תמיכה בתנועה הציונית. ניתן לראות ביטוי לכך בתשובתו של כותב המכתב לחיים ויצמן: "לאור הנסיבות הנ"ל לא אוכל שלא לראות בהקמת מועצה ציונית מוכרת בבגדד דבר מזיק, הפוגע ביחסים הטובים הקיימים בין יהודי עירק לעמיתיהם האזרחים". כתוב המכתב מתנגד להקמת מועצה ציונית בבגדד, על מנת שלא להטיל את נאמנותם לעיראק בספק.

אחת הסיבות שהובילה להידרדרות מצב היהודים בארצות האסלאם החל משנות הארבעים של המאה ה-20 הייתה המאבק בין היהודים לערבים בארץ ישראל. ככל שהחריף המאבק בין היהודים והערבים בארץ ישראל, הורע המצב של היהודים בארצות האסלאם, ורבו הפגיעות בהם. הקמת מדינת ישראל השפיעה בצורה שונה על היהודים במדינות ערב השונות: ככל שהמדינה בה חיו הייתה יותר פעילה במלחמה, כך הפגיעה ביהודים באותה מדינה הייתה קשה יותר.

סיבה זו באה לידי ביטוי בקטע המקור במילים: "עירק הייתה תמיד, וכעת עוד יותר, מרכז פעיל התרבות והפעילות הערביות, ודעת הקהל כאן התעוררה לגמרי ביחס לפלסטין על ידי תעמולה פעילה". דברים אלה מתייחסים להתפתחות הסכסוך הערבי-ישראלי בפלסטין, ארץ ישראל. המכתב נכתב כשנה לאחר מאורעות תרפ"א, שכללו עימותים קשים בין היהודים לערבים בארץ ישראל.

ב. לדעתי, הגורם העיקרי שהוביל ליציאת היהודים מעיראק הוא תהליך הדה קולוניזציה. כחלק מתהליך הדה-קולוניזציה העמים הכבושים ניתקו את קשריהם עם הממשל האירופי הכובש. היהודים בדרך כלל התחברו לממשל האירופי, ופחות זוהו כחלק מהעם הכובש. היהודים נתפסו כזרים תרבותית וחברתית. לאחר שהושגה העצמאות במדינות האסלאם, הוחרף עוד יותר היחס ליהודים, משום שלא היה עוד חשש לפגיעה בתדמית המאבק לשחרור ובמאמץ להגיע לעצמאות. בעיראק, בריטניה קיבלה את המנדט על עיראק, ונתנה ליהודים שוויון זכויות מלא, דבר אשר גרם למקומיים לראות את היהודים כבוגדים, וככאלו שקשרו את גורלם עם הכובש הבריטי. כאשר עיראק קיבלה עצמאות, הורע מצבם של היהודים בה: הם פוטרו ממשרותיהם, ועל הסוחרים הוטלו הגבלות קשות. בנוסף, לאחר ניסיון הפיכה פרו נאצי בעיראק בזמן מלחמת העולם השנייה, בריטניה שלחה את כוחותיה לחסל את ניסיון הפיכה. בכאוס השלטוני שנוצר החלו פרעות ביהודי בגדד בשם "מאורעות הפרהוד". באירועים אלה נרצחו מאות יהודים, נהרסו בתי כנסת, נאנסו נשים ונגנב רכוש יהודי רב. ראיית היהודים כבוגדים בעיראק, וכן הטראומה של מאורעות הפרהוד גרמו ליהודים רבים לרצות לעזוב את עיראק.

11. קליטת העלייה בשנות החמישים והשישים

א. משמעות מדיניות כור ההיתוך: תפיסה זו ביקשה ליצור תרבות עברית חדשה, שלפיה העולים יתאימו את עצמם ללאום הישראלי החדש. לפי תפיסה זו ניסתה המדינה ליצור זהות ישראלית חדשה – דמות 'הצבר': הישראלי החזק המגן על מולדתו, עובד בעבודת כפיים, בעל תרבות מערבית 'מודרנית' ששם את החברה לפני צרכיו האישיים. בפועל, דמות 'הצבר' הדגישה יותר תרבות מערבית-אירופית, ולא נתנה מקום לזהויות אחרות.

מדיניות כור ההיתוך השפיעה על דרכי קליטת העלייה בתחום החינוך, בכך שהוקמה מערכת החינוך הממלכתית לכלל ילדי ישראל. המטרה הייתה ליצור תשתית חינוכית אחידה לכלל ילדי הארץ, ולדאוג שכולם יחונכו לאותם ערכים "צבריים". בנוסף, מורות חיילות לימדו את העולים עברית, על מנת לסייע להם להיטמע בחברה הכללית.

בנוסף, מדיניות כור ההיתוך השפיעה על דרכי קליטת העלייה בתחום התרבות בכך שהעולים נאלצו לשנות את שמם המקורי לשם יותר ישראלי, התואם את ערכי "הצבר". בנוסף, העולים נדרשו לאמץ סגנון לבוש ארץ ישראלי, ולוותר על לבושם המסורתי.

ב. שכונת ואדי סאליב בחיפה הייתה שכונה ערבית שננטשה במלחמת העצמאות. בשכונה גרו כ- 15,000 תושבים, רובם יוצאי מרוקו. תנאי המחיה והפרנסה בשכונה היו קשים, בעיקר ביחס לשכונת הדר הסמוכה והמבוססת. ביולי 1959 פרץ סכסוך בבית קפה בשכונה. בעל בית הקפה קרא למשטרה. המשטרה הגיעה והשתמשה בכוח על מנת להפריד בסכסוך. תוך השימוש בכוח ירו השוטרים בתושב השכונה, עקיבא אלקריף, שלטענתם התנגד למעצר.

אלקריף נלקח לבית החולים עם פצעים קלים, אך פרצה שמועה כי הוא נפטר. שמועת כזב זו הובילה להפגנות של תושבי השכונה, בראשות דוד בן הרוש, נגד המשטרה. באותו הלילה המפגינים הגיעו לתחנת המשטרה המקומית, שם מפקד התחנה הבטיח להם כי אלקריף בחיים, וכי השוטר היורה ייחקר וייענש. הדבר לא שכנע את המפגינים, ולמחרת ההפגנה הפכה למהומה אלימה – מכוניות הועלו באש, חנויות נבזזו ושוטרים ואזרחים רבים נפצעו. ההפגנות התפשטו לכל רחבי הארץ, בעיקר ליישובים בהם היה ריכוז גדול של יוצאי מרוקו, כמו באר שבע וטבריה.

התגובות בישראל למהומות היו שונות. חלק מהציבור טען כי הציבור המרוקאי הוא אלים, ולא עושה דבר לשיפור מצבו. חלק טענו כי אכן מדובר בציבור שסובל מאפליה וקיפוח. הממשלה מינתה ועדה לחקר האירועים. הוועדה בדקה את תפקודה של המשטרה באירוע וכן את התנהגות המפגינים. בן הרוש, שנעצר עוד קודם לכן, העיד בפני הוועדה על המצב בשכונה. הוועדה קבעה כי עולי צפון אפריקה לא הופלו לרעה במהלך אירועי ואדי סאליב, אך קבעה כי יש לגלות ערנות רבה יותר למצוקותיהם ולתנאי החיים שלהם. כמו כן נקבע כי תפקודה של המשטרה היה תקין במהלך האירוע.

אירועים אלה השפיעו רבות על החברה הישראלית בכמה דרכים. אחת מהן הייתה **חשיפת הציבור הישראלי לנושא הקיפוח**. בעקבות אירועי ואדי סאליב החל דיון ציבורי בנושא הקיפוח של עולי צפון אפריקה. הציבור הפך מודע לישראל השנייה והנחשלת. דיון זה הוביל בסופו של דבר לביטול מדיניות 'כור ההיתוך'.

בנוסף, **חל שיפור בתנאי החיים**, בעקבות אירועי ואדי סאליב הוחלט על סגירת המעברות בהדרגה, ניתנו קצבאות למשפחות מרובות ילדים והוגדל השכר של הפועלים, שרובם היו עולי צפון אפריקה.

עוד השפעה הייתה **שיפור פוליטי**. המפלגות הוותיקות ראו בציבור המזרחי קהל של בוחרים, והגדילו את מספר הנציגים המזרחים בכנסת. אירועי ואדי סאליב הובילו להתפתחותן של תנועות מחאה פוליטיות, כמו תנועת 'הפנתרים השחורים', שהמשיכו לקדם את המאבק בקיפוח ובאפליה.

12. מלחמת ששת הימים

א. הגורמים והנסיבות לפרוץ מלחמת ששת הימים:

- הסלמה במתח בין ישראל לעולם הערבי בשל הניסיונות להטיית מקורות הירדן והמאבק על המים.
- פעולות של נאצר הגבירו את המתחים: ריכוז כוחות מצריים בסיני, סגירת מצרי טיראן ופינוי כוח האוו"ם מסיני, ניהול מלחמת תעמולה ואיומים להשמדת ישראל.
- מעורבות המעצמות: ברית המועצות עודדה את סוריה ומצרים לפתוח במלחמה נגד ישראל.
- התחושה של סוריה ומצרים שישראל חלשה וזו שעת כושר לחידוש המלחמה נגדה בגלל חילופי השלטון
- בישראל, הדימוי של לוי אשכול בעיני הציבור בארץ והמיתון הכלכלי הקשה במשק הישראלי.
- גיוס כוח המילואים בישראל ושבועות של "המתנה", לחץ של הצבא ושל דעת הקהל על הממשלה בישראל ובמצרים לצאת למלחמה.

ב. למלחמת ששת הימים היו מספר תוצאות:

- מפלה מוחצת לצבאות של מדינות ערב — איבדו לוחמים רבים וציוד רב.
- כיבוש רמת הגולן מידי סוריה, מדבר סיני ורצועת עזה מידי מצרים והגדה המערבית מידי ירדן.
- איחוד ירושלים.
- אל שטחי ישראל נוספו כמיליון ערבים.

מלחמת ששת הימים השפיעה על מצרים בכמה דרכים:

- ועידת חרטום (לא שלום, לא הכרה ולא משא ומתן).
- דעיכת החלום על הקמת אימפריה ערבית אחת.
- הגברת התמיכה באש"ף ודרישה להקמת מדינה פלסטינית.
- **מצרים** – כעשרה חודשים לאחר המלחמה יזם נאצר מלחמה מסוג חדש – מלחמת ההתשה.
- **מצרים** - מעמדו של נאצר ירד, ולאחר מותו עלה לשלטון אנואר סאדאת. מדינות ערב הגבירו את חימוש ארגוני הטרור, ופעולות אלו פגעו ביעדים ישראלים ויהודים בעולם, מעשי חבלה, מכוניות תופת, חטיפות מטוסים.
- **סוריה ומצרים** – תחושת השפלה ורצון לנקום במדינת ישראל כדי להחזיר את כבודם הלאומי ואת השטחים שנלקחו (סיני – מצרים, רמת הגולן – סוריה) גם במחיר של מלחמה נוספת.

מלחמת ששת הימים השפיעה על החברה הישראלית בכמה דרכים :

- מעבר מחרדה קיומית לאופוריה ; שאננות וזלזול באויב ; הערצה לצבא ולמנהיגי הניצחון.
- התעוררות הוויכוח בחברה הישראלית בנוגע לשטחים שנכבשו ובנוגע לפלסטינים.
- גידול ניכר בהיקף העלייה לארץ.

12. מלחמת יום הכיפורים

א. היו מספר גורמים שהובילו לפרוץ מלחמת יום הכיפורים. אחד מהם היה **החזרת שטחים**. מצרים וסוריה רצו להחזיר לעצמן את השטחים שאיבדו במלחמת ששת הימים (סיני והגולן) בשנת 1967.

גורם נוסף היה **השבת הכבוד**. במלחמת ששת הימים צבאות ערב נחלו תבוסה קשה מידי צה"ל. חילות האוויר הערבים הושמדו בעודם על הקרקע, והמלחמה הוכרעה תוך שישה ימים. מדינות ערב ביקשו להחזיר לעצמן את הכבוד האבוד בעקבות ההפסד במלחמת ששת הימים. עוד גורם היה **קיפאון בתהליך המדיני**. נשיא מצרים, אנואר סאדאת, ניסה להחזיר את השטחים שמצרים איבדה במלחמת ששת הימים, באמצעות משא ומתן עם ממשלת ישראל. ממשלת ישראל חשה בלתי מנוצחת, זלזלה בנשיא הטרי של מצרים וסירבה להתפשר. סאדאת ביקש לפתוח במלחמה מול ישראל כדי לחזק את מעמדו בקרב העם המצרי וכדי להראות לישראל ששליטתה בסיני היא בעיה ביטחונית ולא נכס ביטחוני.

ב-6 באוקטובר בשעה 14:00 צבאות מצרים וסוריה פלשו לישראל, ובכך נפתחה מלחמת יום הכיפורים. כבר במאי של אותה השנה, קיבלה ישראל התרעות מודיעיניות על מלחמה מתקרבת מצד מצרים וסוריה. הוחלט אז על גיוס מילואים כללי, אך לבסוף לא פרצה מלחמה. מלך ירדן אף התריע לישראל בסוף חודש ספטמבר של אותה השנה כי סוריה ומצרים מתכוונות לצאת למלחמה. ב-4 באוקטובר התקבלה ידיעה ממקור מודיעיני בכיר במצרים כי מלחמה תיפתח עוד 40 שעות. מקור זה היה אותו מקור שהתריע במאי על מלחמה, שבסוף לא פרצה. באותו הלילה פונו מהמדינה כל היועצים הסובייטים של סוריה. לילה לאחר מכן, ב-5 באוקטובר, טס ראש המוסד צבי זמיר ללונדון לפגישה עם המקור המודיעיני המצרי. המקור מסר לזמיר שמלחמה תיפתח באופן ודאי למחרת בשעה 18:00. בבוקר ה-6 באוקטובר 1973, יום הכיפורים, בשעה 6:00 הרמטכ"ל ביקש מראשת הממשלה גולדה מאיר להכריז על גיוס מילואים כללי, והדבר אושר. בקשתו למכת מנע נדחתה עקב הרצון להימנע מפגיעה ביחסים עם ארה"ב, שלא רצתה עימות במזרח התיכון. בשעה 12:00 התקיימה ישיבת ממשלה בה נודע לשרים על המלחמה המתקרבת. בשעה 13:55 פלשו צבאות מצרים וסוריה ופרצה מלחמת יום הכיפורים.

ב. למלחמת יום הכיפורים היו מספר תוצאות מיידיות. אחת מהן היא **אבדות בנפש**. צה"ל סבל מיותר מ-2000 הרוגים, יותר מ-5000 פצועים, מאות שבויים ועשרות נעדרים. תוצאה נוספת **אובדן כלי מלחמה**. חיל האוויר איבד כ-100 מטוסים וחיל השריון איבד כ-500 טנקים. יכולת הלחימה של צה"ל נפגעה קשות, ולקח לו שנים להתאושש. עוד תוצאה הייתה **ניצחון צבאי בחזיתות**. לקראת סוף המלחמה הסתמן ניצחון ישראלי בכל החזיתות. בצפון צה"ל כבש בחזרה את השטחים שנפלו בידי הסורים, הדף את הצבא הסורי ואף נכנס לתוך סוריה ונעצר כ-40 ק"מ מדמשק. בדרום צה"ל הצליח להדוף את הצבא המצרי, להגיע לגדה המערבית של תעלת סואץ, ונעצר במרחק של 101 ק"מ מקהיר.

מלחמת יום הכיפורים השפיעו על החברה הישראלית בכמה דרכים. אחת מהן הייתה הקמת 'ועדת אגרנט'. חודש לאחר המלחמה הוקמה ועידת חקירה ממלכתית לבדיקת מחדלי המלחמה. בראשות הוועדה עמד השופט שמעון אגרנט. הוועדה הטילה את האחריות למחדלי המלחמה על הדרג הצבאי בלבד, ודרשה את התפטרותם של קצינים בכירים כמו הרמטכ"ל דוד אלעזר וראש אמ"ן אלי זעירא. בוועדה זו לא הוגשו מסקנות נגד גולדה מאיר ומשה דיין, והיא קבעה שיש להשאיר סוגיה זאת להחלטת הציבור.

בנוסף, קמה **מחאה ציבורית** – המלחמה יצרה זעזוע עמוק בחברה הישראלית. בעקבות מחדלי המלחמה קמו תנועות מחאה רבות, בראשות חיילים שחזרו מהמלחמה. למרות ש-ועדת 'אגרנט' לא הגישה מסקנות נגד הדרג המדיני, המחאה הובילה לבסוף להתפטרות ראשת הממשלה גולדה מאיר ושר הביטחון משה דיין.

עוד השפעה הייתה **קיטוב חברתי בענייני חוץ וביטחון**. על רקע ההתלבטות בנוגע לגורלם של השטחים הכבושים שהיו בידי ישראל, הוקמה תנועת 'גוש אמונים' שפעלה להתיישבות נרחבת בשטחים כבושים כדי למנוע את החזרתם על מנת לשמור על בטחונה של ישראל. מנגד, הוקמה תנועת 'שלום עכשיו' שקראה לויתור על שטחים לערבים תמורת שלום, בטענה כי השטחים הכבושים מהווים נטל ביטחוני.

מלחמת יום הכיפורים השפיעה גם על מצרים. מצרים ראתה ב'מלחמת אוקטובר' ניצחון צבאי. העם המצרי השיב לעצמו את הכבוד הלאומי לאחר המלחמה. סאדאת חידש את היחסים הדיפלומטיים עם ארה"ב, ונתפס כמנהיג החזק ביותר במזרח התיכון. הישג נוסף היה הסכם השלום בין ישראל ומצרים בתיווך האמריקאים ב-1979. מצרים קיבלה בחזרה את הגדה המערבית של תעלת סואץ, ובתמורה פתחה את התעלה לכלי שיט ישראלים. כמו כן ההתקרבות של מצרים לארה"ב הביאה לנטישתם את ברית המועצות כמעצמה תומכת.